

Sygn. akt V CSK 483/17

POSTANOWIENIE

Dnia 6 września 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący)

SSN Anna Owczarek

SSN Maria Szulc (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa D. W.
przeciwko E. W. i (...) Bank S.A. w W.
o ustalenie,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 6 września 2018 r.,
skargi kasacyjnej powódki i pozwanego (...) Bank S.A. w W.
od postanowienia Sądu Okręgowego w K.
z dnia 19 maja 2017 r., sygn. akt IV Ca (...),

**uchyla zaskarżone postanowienie i sprawę przekazuje Sądowi
Okręgowemu w K. do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w K. wskutek apelacji pozwanego uchylił na podstawie art. 386 § 3 k.p.c. wyrok Sądu Rejonowego w K. i postępowanie umorzył.

Ustalił, że powódka pozostaje w związku małżeńskim z pozwanym E. W., który jest uzależniony od alkoholu i w toku leczenia odwykowego rozpoznano u niego zaburzenia psychiczne oraz zaburzenia zachowania. Sąsiedzi pozwanego małżonkowie B. poprosili go o poręczenie kredytu w kwocie 13 000 zł w pozwanym

(...) Bank S.A. z siedzibą w W. Kilka dni przed dniem 16 kwietnia 2015 r. w domu pozwanego pojawili się M. B. i pracownica pozwanego M. B. celem podpisania umowy ale pozwany nie miał dowodu osobistego, a jego córka wyprosiła ich z domu oświadczając, że ojciec jest alkoholikiem i nie jest zdolny podpisać żadnej umowy. W dniu 10 kwietnia 2015 r. pozwany W., wbrew swej woli, złożył wniosek o udzielenie kredytu na kwotę 40 000 zł dostarczając jedynie dokumenty dotyczące wysokości dochodu a pracownik Banku przygotował niezbędne do podpisu dokumenty. W dniu 16 kwietnia pozwany udał się wraz z E. B. do Kancelarii Prawnej P. sp. z o.o. w K., gdzie podpisał bez czytania z powodu braku okularów przedstawione przez pracownika punktu kredytowego dokumenty, w tym umowę o kredyt konsumpcyjny na kwotę 55 486,20 zł na okres kredytowania 96 miesięcy. Nie miał w tym dniu dowodu osobistego, nie otrzymał żadnych dokumentów i był przekonany, że poręcza kredyt na kwotę 13 000 zł. Dokumenty otrzymała E. B. i na jej rachunek bankowy została przelana kwota udzielonego kredytu.

W dniu 29 kwietnia 2015 r. pozwany złożył oświadczenie o odstąpieniu od umowy kredytu, a pismem z dnia 5 maja 2015 r. zwrócił się do pozwanego Banku z prośbą o pomoc wobec wyłudzenia kredytu przez małżonków B. i pracownicę banku M. B. W odpowiedzi pozwany Bank poinformował pozwanego W. w dniu 25 maja 2015 r., że zgodnie z umową, warunkiem skuteczności odstąpienia od umowy kredytu jest zwrot kwoty kredytu, który został udzielony zgodnie z procedurami, a pozwany złożył własnoręczny podpis na umowie i został zapoznany z treścią umowy, jej warunkami i sam wskazał numer rachunku, na który mają być przebrane środki finansowe.

W dniu 24 sierpnia 2015 r. pozwany Bank wypowiedział umowę kredytu i wezwał pozwanego W. do spłaty całości środków kredytowych.

Sąd Rejonowy uznał, w oparciu o opinię biegłego, że w dacie podpisania umowy kredytowej pozwany W. nie znajdował się w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli, ale wszystkie oświadczenia zostały złożone pod wpływem istotnego błędu wywołanego przez pracownika punktu pośrednictwa kredytowego, który przygotował dokumenty o treści rażąco odmiennej od celu zamierzonego przez pozwanego. Zamierzał on bowiem poręczyć jedynie za

zobowiązanie M. B. w kwocie 13 000 zł i nie zamierzał zawrzeć kredytu na swoją rzecz. W ocenie tego Sądu, pozwany W. skutecznie uchylił się od oświadczenia woli w piśmie z dnia 29 kwietnia 2015 r.

Sąd Okręgowy uznał, że rozstrzygnięcie Sądu pierwszej instancji zapadło z naruszeniem art. 321 § 1 k.p.c. Powódka dochodziła stwierdzenia nieważności oświadczenia woli wskazując konkretną podstawę faktyczną żądania odpowiadającą przesłankom z art. 82 k.c. i przepis ten jednoznacznie powoływała, natomiast Sąd Rejonowy orzeczenie wydał w oparciu o art. 84 § 1 k.c.

Wyjaśnił, że sąd nie może przyznać powodowi czegoś innego, niż żądał i zakaz jakościowy (aliud) dotyczy zarówno żądania, jak i uzasadniających je okoliczności faktycznych. Sąd Rejonowy orzekł o tym, co nie było przedmiotem żądania, gdyż stwierdził wprawdzie nieważność złożonego oświadczenia woli, ale naruszył zakaz dotyczący przedmiotu orzekania, bo dokonał tego na podstawie zupełnie innej instytucji i innych okoliczności faktycznych. W przypadku art. 82 k.c. zachodzi nieważność bezwzględna, a w przypadku art. 84 § 1 i 2 k.c. nieważność względna, której sąd nie bierze pod uwagę z urzędu. Sąd orzekł zatem o innym rodzajowo skutku prawnym a nie jest do tego uprawniony, bo zmienia w ten sposób przedmiot sporu. W przedmiotowej sprawie nie zachodziły okoliczności uzasadniające dopuszczalne zmodyfikowanie treści pozwu z uwagi na jego nieprecyzyjność.

W ocenie Sądu Okręgowego, Sąd pierwszej instancji nie tyle nie rozpoznał istoty sprawy, ile w ogóle nie rozpoznał sprawy, a powódka nie wniosła o uzupełnienie wyroku przez orzeczenie co do żądania zawartego w pozwie. Ponieważ zostało orzeczone o tym, co w ogóle nie było przedmiotem postępowania, konieczne było wyeliminowanie tego rozstrzygnięcia z bytu prawnego przez jego uchylenie na podstawie art. 386 § 3 k.p.c., w następstwie czego postępowanie podlegało umorzeniu jako bezprzedmiotowe.

W skardze kasacyjnej od powyższego wyroku powódka zarzuciła naruszenie przepisów postępowania przez niewłaściwe zastosowanie art. 321 § 1 k.p.c. oraz w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej naruszenie przez błędną wykładnię art. 84 § 1 w zw. z 88 k.c. wskutek przyjęcia, że sąd orzekł o innym rodzajowo

skutku prawnym. Wniosła o jego uchylenie i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

Skargę kasacyjną wywiódł także pozwany (...) Bank S.A. w W., w której zarzucił naruszenie 386 § 3 w zw. z 355 i 378 § 1, art. 386 w zw. z 382 k.p.c. i art. 386 § 4 oraz 386 § 4 w zw. z 378 § 1 i 382 k.p.c. Wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 321 k.p.c. wyraża zasadę dyspozytywności, zgodnie z którą powód decyduje zarówno o wszczęciu postępowania, jak i o zakresie rozstrzygnięcia sprawy. Sąd nie może wyrokować zatem co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Żądanie powoda musi być dokładnie określone w pozwie i zawierać przytoczenie okoliczności faktycznych (art. 187 § 1 k.p.c.) co oznacza, że niedopuszczalne jest rozstrzyganie przez sąd o roszczeniach nim nieobjętych, nawet jeżeli w sposób oczywisty istnieją i znajdują oparcie we wskazanym stanie faktycznym.

Rozważania teoretyczne zawarte w motywach zaskarżonego wyroku prezentują prawidłową wykładnię art. 321 § 1 k.p.c. z tym, że odnośnie do związania sądu podstawą faktyczną jako określającą przedmiot sporu, prezentują tę formalistyczną linię orzecznictwa, która wiąże określenie przedmiotu sporu wyłącznie z okolicznościami przytoczonymi w pozwie, zwłaszcza w przypadku powiązania tych okoliczności przez powoda z konkretną podstawą prawną roszczenia.

Nie negując powyższego stanowiska jako reguły określenia przedmiotu sporu przez powoda, Sąd Najwyższy w niniejszym składzie wyraża pogląd, że zakres żądania powoda wynika nie tylko ze sformułowania samego żądania i wskazanej podstawy faktycznej w pozwie ale i dalszych twierdzeń powoda przedstawionych w toku postępowania, o ile są one ściśle powiązane z okolicznościami przytoczonymi w pozwie i stanowią ich rozwinięcie.

Szczegółnej ostrożności wymaga zastosowanie art. 321 § 1 k.p.c., gdy sformułowane przez powoda żądanie może znaleźć ochronę przez zastosowanie kilku różnych podstaw prawnych, a powód twierdzenia wskazane w pozwie

w ramach podstawy faktycznej uzasadnia przez wskazanie okoliczności faktycznych oraz wykazuje je dowodami w toku postępowania i tak sprecyzowana przez niego podstawa faktyczna odpowiada żądaniu, jest zgodna z jego wolą i wskazanym zakresem żądanej ochrony. Woli powoda, jego inicjatywie i objęciu danych faktów twierdzeniami oraz wnioskami dowodowymi trzeba przypisać decydujące znaczenie (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2008 r., III CSK 17/08, nie publ., z dnia 25 lutego 2010 r., V CSK 297/09, nie publ.).

Nie budzi wątpliwości, że powódka żądała w pozwie ochrony przez ustalenie nieważności umowy kredytu zawartej przez męża twierdząc, iż znajdował się w dacie jej zawarcia w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli z powodu alkoholizmu oraz wskazywała jako podstawę prawną swego roszczenia art. 82 k.c. W pozwie twierdziła jednak również, że nie zawarłby on umowy w sytuacji, w której cała kwota udzielonego kredytu została wpłacona na cudzy rachunek bankowy, który do niego nie należał, a więc środki zostały wypłacone osobom trzecim. W tej części określona podstawa faktyczna roszczenia nie była zatem istotna z punktu widzenia wskazanej w pozwie podstawy prawnej powództwa tj. art. 82 k.c., lecz miała istotne znaczenie z punktu widzenia normy zawartej w art. 84 § 1 k.c. Została rozwinięta w toku postępowania w twierdzeniach powódki, że mąż myślał, iż miał być jedynie „żyrantem dla B. kwoty 13 000” i dlatego nie wiedział o kredycie oraz nie miał żadnych dokumentów, że nie posiadał dowodu osobistego, bo ten się znajdował u powódki, jak również w przedstawionych wątpliwościach co do roli pracownika punktu pośrednictwa kredytowego informowanego przez jej córkę, że pozwany nie może zawierać umowy jako żyrant. Te twierdzenia wykraczają poza podstawę faktyczną uzasadniającą zastosowanie art. 82 k.c., zostały udowodnione zeznaniami świadków i pozwanego i wraz z innymi okolicznościami znalazły się w ustaleniach faktycznych dokonanych przez Sąd pierwszej instancji i podlegały kwalifikacji prawnej. Skoro decydujące znaczenie trzeba przypisać woli powoda i wskazywanemu przez niego zakresowi żądanej ochrony prawnej, to rozważeniu podlegały także te okoliczności faktyczne, które zostały wskazane przez powódkę w toku całego postępowania jako rozwinięcie twierdzenia pozwu i które uzasadniały jej roszczenie o ustalenie nieważności oświadczenia woli złożonego przez

pozwanego W. w umowie kredytu z powodu błędu. Z tych względów nie można uznać, że Sąd pierwszej instancji orzekł o roszczeniu, które nie zostało przedstawione pod osąd i wziął pod rozagę z urzędu nieważność względną czynności prawnej.

Błąd istotny co do treści czynności prawnej (art. 84 § 1 k.p.c.) jest wadą oświadczenia woli powodującą względną nieważność czynności prawnej, co oznacza, że wywołuje ona skutki prawne do czasu złożenia przez uprawnionego skutecznego oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia z powodu błędu. Oświadczenie to jest prawem podmiotowym kształtującym i jego wykonanie kształtuje stosunki pomiędzy stronami prowadząc do przekształcenia nieważności względnej w nieważność bezwzględną. Złożenie takiego oświadczenia, które wywołuje skutek *ex tunc*, zależy wyłącznie od uprawnionego. Dla unieważnienia czynności prawnej z tej przyczyny nie jest zatem konieczne orzeczenie sądu, a w przypadku kwestionowania skuteczności przez adresata oświadczenia, wyrok sądu ma charakter deklaratywny. Skutki prawne skutecznego wykonania oświadczenia o uchyleniu się z powodu błędu od skutków prawnych oświadczenia woli są zatem tożsame ze skutkami nieważności bezwzględnej z przyczyny określonej w art. 82 k.c. Tożsamy finalny skutek nieważności czynności prawnej zastosowania art. 82 i 84 § 1 k.c. nie uprawnia sądu do działania z urzędu i rozważenia konstrukcji błędu w razie pominięcia okoliczności faktycznych w tym zakresie przez powoda. Jeżeli natomiast powód w podstawie faktycznej podaje twierdzenia i fakty z zakresu zastosowania obu konstrukcji, sąd jest zobowiązany do zakwalifikowania tych faktów pod względem prawnym.

W niniejszej sprawie powódka nie była uprawniona do złożenia takiego oświadczenia, a jedynie mogła powoływać się na okoliczności faktyczne uzasadniające działanie w błędzie przez pozwanego W., co uczyniła. Brak wyartykułowania wprost, że podaje jako podstawę faktyczną błąd, o którym mowa w art. 84 k.c., nie daje podstaw do przyjęcia, że Sąd pierwszej instancji orzekł co do przedmiotu nie objętego żądaniem, skoro jej twierdzenia należało odczytywać jako wskazanie na przesłanki zastosowania tej konstrukcji i te twierdzenia pozostawały, poza powołaniem się na art. 82 k.c., w immanentnym związku z żądaniem pozwu, a uprawniony do złożenia oświadczenia te okoliczności potwierdzał. Sąd pierwszej

instancji ustalił, że pozwany W. złożył skuteczne oświadczenie, o którym mowa w art. 88 k.c., Sąd drugiej instancji te ustalenia przytoczył i Sąd Najwyższy z mocy art. 398¹³ § 2 *in fine* k.p.c. jest tym ustaleniem związany, a kwestia prawidłowości oświadczenia pozostaje poza podniesionymi przez strony zarzutami, co uchyla ją spod kontroli kasacyjnej.

Odmienny pogląd wyrażony przez Sąd Okręgowy nie pozwala na odparcie zarzutu naruszenia art. 321 § 1 k.p.c., jak również zarzutów podniesionych w apelacji pozwanego Banku, za wyjątkiem odnoszących się do orzeczenia przez Sąd pierwszej instancji ponad żądanie pozwu, skoro Sąd Rejonowy dokonał szczegółowych ustaleń faktycznych i oceny prawnej w aspekcie art. 82 k.c.

Z tych względów orzeczono na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c., o kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygając zgodnie z art. 108 § 1 w zw. z 391 § 1 i 398²¹ k.p.c.

aj